
КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОДНА З НАВИЧОК ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Степанова Наталія

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-539-6-25>

ВСТУП

XXI століття розпочалося надзвичайно стрімкими перетвореннями в усіх сферах життєдіяльності, в тому числі й освіті. Фантастичні з мину-

лого століття «машини часу» в варіантах цифрових технологій, робототехніки та штучного інтелекту все частіше заміняють людське мислення, спілкування, навіть втручаються в особисті відносини. Ні в якому випадку не заперечуючи розвиток технологій, адже це є одним із індексів інноваційності й прогресу, ми привертаємо увагу до тих викликів, які з ними пов'язані. Четверта технологічна революція, яка захоплює все нові території, є важливою для сучасного суспільства, але при цьому й освіта має формувати та розвивати такі навички, щоб кожний / кожна могли адаптуватися в цьому процесі.

Серед цілей сталого розвитку (Глобальних цілей до 2030 року), ухвалених Організацією Об'єднаних Націй (2015)¹ однаково важливими є як подолання бідності, голоду, нерівності, так і якісна освіта, налагодження співпраці, партнерства, захисту планети тощо. Ми не можемо з впевненістю на всі 100% сказати, які професії будуть у «Топ-2030»², адже зміни відбуваються значно швидше, ніж на них реагує ринок праці. Проте тенденції останніх років переконливо доводять, що професійний рівень працівника складається з набору різних навичок, де одна четверта є спеціальні професійні (hard skills), а решта – гнучкі, або «м'які» (soft skills). І важливим є не лише отримання власне професії, а

¹ Що таке цілі сталого розвитку? URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>

² Звіт про майбутнє робочих місць. 2020. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2020/in-full/chapter-2-forecasts-for-labour-market-evolution-in-2020-2025/#2-3-emerging-and-declining-skills>

й можливість перекваліфікуватися в межах «професійного кластеру», зважаючи на попит та наявні вакансії.

Дослідження в сфері зайнятості на ринку праці приводять до висновків, що є ряд «споріднених професійних кластерів», де є набори навичок обов'язково затребуваних або ж наскрізних.

Аналізуючи із 2016 року групи навичок та опитування роботодавців, аналітики World economic forum приходять до висновку, що на «вершині» до 2030 року перебуватиме група, яку складають критичне мислення і аналіз, вирішення проблем, активне навчання, стійкість і гнучкість, незалежно від професії чи сфери зайнятості. Актуальність розвитку гнучкої навички «критичне мислення» визначається як вітчизняними, так і світовими інституціями. Для прикладу, Український інститут майбутнього (Ukrainian Institute for the Future) та Науково-дослідний інститут Фенікса, виділяючи головні фактори змін на найближчі роки, акцентують увагу на глобально пов'язаному світі, популярності машин, ІІІ та робототехніки, нових методах управління тощо³. Звідси зрозуміло, що людський фактор у багатьох сферах зводиться практично до нуля, поступаючись новим технологіям. Проте, навіть за таких переломних змін актуальними залишаються гнучкі навички, які дозволять керувати цими процесами й отримувати результати, адже не можна повністю замінити людину машиною, бо залишається потреба у соціальних взаєминах та розвитку творчості.

У продовження цього, звернемо увагу ще на один соціальний виклик у житті українського суспільства. Пандемія, спричинена COVID-19, а також військові дії на території України з 2014 року та широкомасштабне вторгнення росії з 2022 року, фокусують увагу молодих українців не лише на виборі майбутньої професії, а й на можливостях її отримання. У цій площині ми піднімаємо питання використання різних форматів навчання: змішаного, дистанційного та онлайн. А це означає, що не підготовленій людині подекуди важливо розібратися, як в самих пропозиціях, доступних на освітньому ринку послуг, так і бути здатними до різних форм та варіантів, які б дозволили вирішити поставлені цілі. Й тут без критичного мислення не обійтися.

1. Критичне мислення, як гнучка навичка: зміст та основні характеристики

Для розуміння поняття «критичного мислення» нам потрібно з'ясувати його суть, як гнучкої навички, важливої для здобуття освіти, та вказати на основні характеристики.

³ Зінченко А. Г., Саприкіна М. А. Навички для України 2030: погляд бізнесу. Київ : Вид. Юстон, 2016. С. 9.

Критичне мислення, як вид, особливої уваги заслужив у XX столітті. Сам термін пов'язують із іменем Джона Дьюї (John Dewey), американського психолога, філософа, реформатора освіти. Ще на початку минулого століття він, описуючи вміння активно, ретельно та наполегливо розмірковувати, приводити приклади та робити висновки, вживав термін «рефлексивне мислення» (reflective thinking), протиставляючи його «пасивному»⁴. Але, не зважаючи на це, саме рефлексивне мислення й було вихідним у термінології «критичного» (critical thinking).

Його співвітчизник Метью Ліпман (Matthew Lipman), професор Колумбійського університету, шукаючи шляхи щодо підвищення уміння розмірковувати в своїх студентів, також звертає увагу на розвиток критичного мислення. За М. Ліпманом, освіта має дві головні цілі – передача знань і виховання мудрості. Саме «культивування мудрості та її застосування на практиці та в житті» й визначає суть критичного мислення⁵. Також для нас ґрунтовними є висновки професора, що критичне мислення має відповідати важливим критеріям, якими є надійність, міцність, доречність, узгодженість і послідовність. Саме вони визначають підбір фактів і, як результат, впливають на правильність суджень.

Дискутуючи про критичне мислення, різні дослідники вносять певну частку новизни в визначення дефініції. Наприклад, Е. Гласер (Edvard Glaser) вважає, що надзвичайно важливо міркувати, звертаючи увагу навіть на найдрібніші деталі⁶.

А. Фішер (Alex Fisher) переконує, що ні в якому випадку не можна сприймати факти «на віру», робити поспішні висновки, адже критично мисляча людина має обов'язково перевіряти наведені докази⁷.

У своїх розмірковуваннях щодо критичного мислення Д. Халперн (Diana Halpern) приходить до висновку, що це такий вид мислення, до якого вдаються тоді, коли потрібно розв'язати практичну проблему, при чому варто розвивати навички, які б дозволили не лише зібрати аргументи, а й ухвалити рішення⁸.

⁴ Дьюї Дж. Досвід і освіта □ пер. з англ. Марії Василечко. Львів: Кальварія, 2003. 84 с.

⁵ Lipman M. Critical thinking: What can it be? Institute of Critical Thinking, Resource Publication, 1988. Series 1. № 1. 12 р.

⁶ Кулик О. Необхідні умови критичного мислення. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2024. № 27 (2). С. 8.

⁷ Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. *Філософія освіти*. 2022. № 28 (2). С. 132.

⁸ Терно С. О. Критичне мислення: динаміка та сфера застосування. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 311.

У роботі «Необхідні умови критичного мислення»⁹ професор Олександр Кулик окреслює три умови, які в сукупності впливають на розвиток критичного мислення. До таких дослідник відносить набір раціональностей: об'єктивність, обґрунтованість, точність та ефективність; метакогнітивний компонент та доступність, власне, мисленнєвих процедур.

Професор Віталій Надурак у статті «Критичне мислення: поняття та практика» дає визначення критичного мислення, в якому увагу зацентовано на розвитку навички, яка не лише навчає аналізувати, а й відповідає принципам раціоналізації¹⁰.

Навіть із невеликої кількості визначень можна зробити висновок, що критичне мислення лежить в площині аналізу інформації, підбору аргументів та прийнятті рішень. При цьому майже всі дослідники цього феномену погоджуються, що сам процес має супроводжуватися раціональними знаннями, які приводять до розумних міркувань та суджень. З точки зору епістемічної раціональності, критично мисляча людина має вміти добирати переконливі докази, розпізнавати маніпуляції та уникати стереотипів і упереджень. А з боку інструментальної раціональності – вміти обирати найефективніші засоби для досягнення певних цілей.

Таким чином, можемо зробити висновок, що критичне мислення, як навичка, ґрунтується на раціональному (розумному) сприйнятті інформації та її обробці: підборі аргументів, розмірковуванні, припущенні та судженнях, здатності робити висновки та ін.

Задамо питання: чи можливе критичне мислення без раціональності? Напевне так, але це буде звичайний мисленнєвий процес, який «критичним» назвати важко. І лише в тому випадку, якщо мислення й раціональне перетинаються, виникатиме критичне мислення (див. Мал. 1). Людина, яка вміє аналізувати, порівнювати, співставляти неубезпечена від прийняття нелогічного чи навіть хибного рішення. Раціональність, як характеристика, і є розумністю в самому мисленні. Людина може помилитися чи навіть прийняти необґрунтоване, неправильне рішення, проте її критичність дозволить це розпізнати, за потреби, скорегувати (додатково ознайомитися з іншою інформацією / точкою зору, підібрати логічні аргументи тощо) й зрештою ухвалити вірне рішення.

⁹ Кулик О. Необхідні умови критичного мислення. *Грані : науково-теоретичний альманах* 2024. № 27 (2). С. 10.

¹⁰ Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. *Філософія освіти*. 2022. № 28 (2). С. 134.

Рис. 1. Взаємозалежність та взаємодоповнюваність мислення і раціоналізації

Мислення, як процес, має характеризуватися певними ознаками, для того, щоб справді бути критичним. Професор Сергій Терно запропонував власну функціональну модель критично мислення, яка поєднує, як вітчизняні, так і західні традиції психологічних досліджень XX століття. Вона включає 4 етапи:

- 1) породження проблеми;
- 2) виникнення ситуації утруднення;
- 3) переструктурування знань;
- 4) обґрунтування віднайденого рішення та представлення його іншим (об'єктивація думки)¹¹.

Аналіз моделі дає підстави зрозуміти, що сам процес мислення проходить через поєднання двох методів: аналізу й синтезу, при чому відбувається «перетікання» елементів, як від дослідження окремих часток і складання їх в загальну систему, так і в зворотному порядку.

Подібні висновки знаходимо й у американського дослідника Вільяма Джеймса (William James), «якщо про об'єкт будемо думати по різному, з різних сторін, аналізувати чи обставляти його різними асоціаціями, то ми будемо здатні утримати нашу увагу на ньому протягом порівняно тривалого часу»¹². Ми повністю з В. Джеймсом погоджуємося, адже якщо не будемо аналізувати будь-що з різних сторін, не підбиратимемо різні аргументи, як «за», так і «проти», то ні якої раціональності чи критичності ми не досягнемо.

Не менш важливою характеристикою критичного мислення вважаємо самостійність. Мислення, як психічний процес, притаманний

¹¹ Терно С. О. Критичне мислення: динаміка та сфера застосування. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 312.

¹² Там само. С. 313.

таким живим істотам, як люди. Відповідно, цей процес персоніфікується в результат «хто» мислить і як це робить. Ми можемо назвати суб'єкт мислення – людина, але не можемо визначити об'єкт, бо мислення є фундаментальною властивістю власне людини. А від так, кожна людина має здатність мислити й робить це самостійно. Проте, зовсім інше запитання: як, якими категоріями, на якому рівні тощо. Як приклад цьому, звернемося до вислову, який став крилатим із часів Квінта Горація, давньоримського поета – «*Sapere aude*». Українською це звучить: «Зважся на свою думку», тобто мисли самостійно. З часом І. Кант (Immanuel Kant), «батько» німецької класичної філософії, зробивши переклад цього вислову, як «Май мужність користуватися своїм розумом», проголосив його девізом Просвітництва¹³.

Розмірковуючи над поняттям критичного мислення, приходимо ще до одного висновку, що це є різновид творчого мислення. В основі таких умовиводів є кілька підстав. По-перше, критично мисляча людина намагається знайти вирішення проблеми, вдаючись до нестандартних рішень, тобто творчо підходить до вирішення проблеми. У таких пошуках з'являють різноманітні альтернативи, що й є проявом свободи, незалежності та творчості.

По-друге, в процесі розмірковування та пошуку нових рішень людина не завжди рухається за раніше відомим планом. Сам пошук сприяє відкриттю нових шляхів вирішення проблеми, чим і створюється новий алгоритм, що й лежить в процесі творчості.

Таким чином, критичне мислення є гнучкою навичкою, яка розвивається з метою навчити людину аналізувати, усвідомлено підбирати аргументи та приймати виважені рішення. До головних ознак цієї навички ми відносимо раціональність, свободу й творчість, що в поєднанні сприяють гнучкості, об'єктивності та оригінальності мислення.

2. Методики й техніки критичного мислення як навички для сталого розвитку

Критичне мислення, як одна з гнучких навичок, є важливим як для рівня освіченості самої людини, так і для стратегічних цілей розвитку суспільства загалом. Це можна пояснити тим, що чим більше критично мислячих людей у колективі, групі, громаді тощо, тим вищий індекс розумності, вони здатні чути, вести конструктивний діалог, аналізувати інформацію, приймати аргументовані рішення. Відповідь на запитання: «Для чого розвивати критичне мислення?», – продовжує низку ще

¹³ Критичне мислення: освіта, творчість, цінності / За заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 149.

кількох запитань: «Із якого віку потрібно розвивати критичне мислення» та «Кому важливого його розвивати?»).

Досліджуючи вже майже 10 років критичне мислення, як гнучку навичку, ми неодноразово ставили перед собою означені питання. Відповідь на запитання щодо віку людини насправді є досить суб'єктивною, проте власні емпіричні дослідження дають підстави для висновків, що розвивати критичне мислення доречно з старшого дошкільного віку дитини (5-6 років)¹⁴. Єдине, на що обов'язково варто звертати увагу, то це на вікові особливості цільової аудиторії й тексти, які для них підбираються.

Відповідаючи на друге питання: «Кому важливого розвивати критичне мислення?», то тут обмежень взагалі немає. Стать, соціальне становище, форма чи рівень освіти, вибір професії, громадянство тощо – взагалі не мають значення. Така навичка є необхідною всім! Розвиваючи її, ми «інвестуємо в майбутнє», уберігаючи кожную людину від необдуманих рішень чи висновків, застерігаємо від стереотипів та упереджень, віддаємо перевагу раціональності над інтуїцією та неконтрольованими емоціями.

Від так у кожній освітній програмі, починаючи з дошкільної освіти до вищої, мають бути закладені основи розвитку критичного мислення. Не обов'язково мати окремі предмети, навчальні курси чи модулі. У цьому випадку достатньо використовувати у педагогічній викладацькій практиці вправи, методика яких розвиватиме критичне мислення. Наведемо кілька прикладів.

Одним із «найпопулярніших» методів для розвитку критичного мислення є аналіз. Розклавши будь-яку проблему на частки, можна детальніше проаналізувати кожную, а потім зібрати все в ціле. Окрім цього, як ми вже зазначали аналіз через синтез дозволяє зробити оригінальні висновки, які не завжди можна спрогнозувати на початковому етапі розгляду проблеми.

Методика «Читання з зупинками». Нікому не секрет, що практично з дитячого віку ми віддаємо перевагу медіа ресурсам, але не читанню. Примус у такій ситуації буде діяти тільки з ефектом «навпаки». Вирішити проблему можна за допомогою мотивації та зацікавлення. Якщо нам вдасться захопити слухача, то, по-суті, читання відбудеться без тиску й примусу, а головне, ми зможемо не тільки розвивати навичку «читання з розумінням», а й зупинитися на обговоренні інших, важливих для розвитку особи, тем.

¹⁴ Społeczność międzynarodowa w obliczu przemian: ujęcie wieloaspektowe, Tom 1, A. Kordonska, R. Kordonski, (red.), Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Lwów–Olsztyn 2019. S. 267–287

За методикою текст попередньо «розділяємо» на частини для умовних «зупинок». На кожній «зупинці» ставимо випереджальні запитання (наприклад, тема оповідання така, як ви думаєте, про що ми читатимемо; або зупиняємося на самому цікавому місці – як ви думаєте, як далі розвиватимуться події та ін.).

Обов'язковою частиною після закінчення читання є запитання: чи справдилися сподівання слухачів / чи співпали їхні прогнози. А потім доцільно провести загальне обговорення прочитаного: про що сам текст, чи актуальною є обрана тема, чи погоджуються з висновками слухачі тощо.

Окремо відмітимо, що «читання з зупинками» здатне утримувати увагу слухачів протягом всього читання. Окрім цього, випереджальні запитання стимулюють розвиток уяви та пошук різних варіантів вирішення проблеми. Людина, очікування якої справджуються чи підтверджуються, отримує емоційне задоволення від своєї роботи, чим піднімається її самооцінка. Їй напевне, найголовніше, саме читання відбувається не тихо, не про себе, а в голос, а це за дослідженнями психологів й нейропедагогів впливає не тільки на когнітивні здібності людини, а й на розвиток її образного мислення та пам'яті¹⁵. Також зазначимо, що ця методика є дієвою не тільки щодо читання написаних текстів. Її можна використовувати й під час роботи з різними візуальними медіа текстами, головне, витримувати формат «зупинок».

Продовжуючи навчатися аналізувати через синтез, запропонуємо авторську методику роботи над будь-яким текстом «*Модель «RThS»*. Її абревіатура складена з початкових літер **Remember** (згадай) / **Think** (подумай, поміркуй) / **Sayings** (вислови свою позицію) (див. Мал. 2). Обговорюючи почуте, побачене за цією методикою, ми відходимо від тільки знаннєвого формату здобуття освіти й формуємо компетентнісний. Ми не можемо все знати, але так важливо вміти висловлювати власну точку зору щодо почутого чи побаченого. Цим і формується ціннісна складова нашої освіченості, що є ознакою якості здобутих знань та вмінь.

Ця модель є практико орієнтованою й «працює» як над обговоренням казки (пригадай – про кого казка; поміркуй – чому саме так вчинив головний герой; вислови свою позицію – ти теж такої думки, як більшість слухачів, чи ні; чому?), так і під час дискусії щодо наукового тексту (згадай – хто є прихильником теорії; поміркуй – якими фактами послуговується автор; вислови свою позицію – ти є прихильником такої теорії чи ні; свою думку обгрунтуй).

¹⁵ 6 причин, чому читання вголос дивовижно впливає на дітей: дослідження. URL: <https://osvitoria.media/news/7-prychyn-chomu-chytannya-vgholos-dyvovyzhno-vplyvaye-na-ditej-doslidzhennya/>

Модель «RThS»

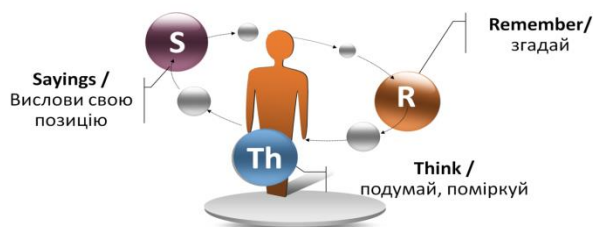

Рис. 2. Модель «RThS»

Критичне мислення відноситься до гнучких навичок, так як у різних ситуаціях потрібно застосовувати різні методики. На прийняття рішення матимуть вплив навіть найдрібніші деталі, при чому, багато чого залежить і від того, який емоційний стан буде в особи. Тому, розвиваючи цю навичку, потрібно мати в досвіді кілька різних технік, які б дозволили неупереджено, раціонально підійти до вирішення проблеми. Для навчання такою технікою може бути *сторітелінг*. Ця техніка відрізняється від звичайного переказування чи розповідання історій тим, що обов'язково має мати освітню чи пізнавально-розвивальну функцію. Через історію-сторітелінг ми впливаємо на емоції слухача, його переконання, навіть формуємо соціальний досвід, цінності та ставлення.

Мова історії має бути цікавою, образною, «живою». Сама розповідь може бути з ефектом напруги чи інтриги, що вже сама по собі здатна захопити слухача. Якщо так можливо, доцільно брати реальні історії, вони не лише цікаві, а й викликають емоційний відгук. Але якщо потрібної історії немає, то для певної потреби можна скористатися й вигадкою, але наближеною до життя (не в нашому місті, але з впевненістю...).

У такій історії має бути головний персонаж /-і, в якого виникла дилема чи проблема, яку він / вона / вони намагаються вирішити. Фінальне завершення історії може бути різним, необов'язково з добрим закінченням. Проте під час обговорення слухач має прийти до власних висновків й винести урок моралі.

Сьогодні сторітелінг використовують в освіті (тренінги, воркшопи, виховні заходи та ін.), бізнес-навчанні (маркетинг, піар-реклама), публічних виступах (коучинг, вибори) та ін. Розповідь цікавої історії на реальних прикладах завжди матиме кращий освітній ефект, ніж настанови чи повчання.

Розвиваючи критичне мислення, ми маємо навчитися ставити запитання. Великий об'єм інформації передбачає уміння в ній орієнтуватися, обирати потрібне для конкретної цілі. Чим вправніше ми володітимемо цією навичкою, тим швидше знаходитимемо відповіді на поставленні запитання чи обгрунтованіше зможемо вирішувати завдання.

Із дитинства нас навчають давати відповіді на закриті (що?, де? коли?, чому? як?) запитання, відкриті (які мають кілька варіантів рішень) та уточнюючі. Але шукаючи відповідь на конкретно поставлене завдання, ми можемо вийти за межі одного запитання. Й зову ж таки, аналіз передбачає опрацювання цілого через частки, де без запитань не обійтися. Техніка «Модель «6 W» допоможе не лише обрати стратегію роботи над проблемою, але через поставлені запитання з'ясувати її суть, опрацювати ймовірні шляхи вирішення й прийняти рішення.

Назва техніки походить із англійської «Why» – чому. Ми ставимо 6 запитань, які розпочинаються – Чому й шукаємо відповідь. Важлива деталь – кожне запитання має бути «похідним» із попереднього, базуватися на отриманих даних і розпочинатися запитальним – чому? (див. Мал. 3).

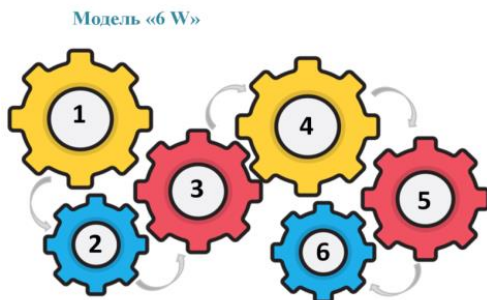

Рис. 3. Модель «6 W»

Отже, розглядаючи проблему з різних сторін, ми намагаємося дістатися до її «ядра» (сугі) й прийняти раціональне рішення чи зробити висновок.

Сучасна людина досить багато часу проводить у соціальних мережах. Це великий об'єм інформації, який не завжди має позитивний вплив на неї. І хоча доба, в яку ми живемо, називається інформаційною, проте працювати з інформацією, відрізняти основне від другорядного, факти від фейків, донедавна ніде спеціально не навчали. Сьогодні ситуація на ринку освітніх послуг змінилася. Ми можемо знайти

навчання, де звертають увагу на розвиток медіа грамотності, формують навички як не потрапити в «інформаційну бульбашку» чи вміти обирати в безкінечному масиві щоденної інформації важливі для себе «кейси» й монтувати з них нові змісти.

У списку викликів, що стоять сьогодні перед людьми в різних країнах світу, незалежно від політичної прихильності, професії, соціального статусу, конфесійних вподобань, культурного розвитку тощо, знаходимо питання: як бути в інформаційній безпеці, протистояти пропаганді й маніпуляціям, уникати фейків та інформаційного тиску, знаходити достовірну інформацію, працювати з першоджерелами – й це неповний список проблем.

У продовження теми і як один із варіантів «Моделі «6 W», можна скористатися системою запитань від Альберта Ейнштейна¹⁶:

- Яка мета та цілі цієї інформації? Хто є для неї цільовою групою?
- Яке джерело цієї інформації? Які аргументи використані?

Чи бачу я тут маніпуляцію?

– Чи не містить вона в собі яких-небудь упереджень або стереотипів?

- Які наслідки може мати ця інформація?

– Чи містить вона альтернативні погляди? Яка думка тих, хто є автором (чи причетний до її створення) цієї інформації?

Опрацювавши інформацію в такий спосіб, ми знайдемо раціональне рішення й не попадемося у «тенета» фейків.

Опрацьовувати швидко й логічно інформацію, не відволікаючись на дотичні теми, допоможе *техніка «Метаплан»*. Сьогодні, як показує практика, вона є маловідомим способом ведення дискусії, хоча й об'єднує елементи мозкової атаки, аналізу випадків (ситуацій), гри. На наш погляд, її оригінальність і простота є незамінним інструментом для розв'язання складних завдань у практиці навчальної дискусії, адже по своїй суті ця техніка забезпечує поштовх до диверсифікації діяльності робочої групи (класу, організації), що сприяє колективній творчості та збільшує можливість в пошуках правильних відповідей.

Зауважимо, що відповіді на запитання «як є?», «як має бути?» та «що заважає нормальному розвитку?» тримає обговорення в площині з'ясування реальних проблем та пошуку оптимальних варіантів їх вирішення. Сама структура техніки є досить злагоджена й дозволяє дискутувати аргументовано, за певною логічною схемою, не відволікаючись на інші теми (див. Мал. 4).

¹⁶ Сміт Д. Думати, як Альберт Ейнштейн / Деніел Сміт: пер.з англ. Г. Литвиненко. Київ, 2018. С. 57.

Техніка «Метаплан»

Рис. 4. Техніка «Метаплан»

Ми зупинилися лише на невеликій частині методик і технік, за допомогою яких можна розвивати критичне мислення. Проте оволодіння ними дасть можливість здобувачам освіти критично працювати з різними інформаційними матеріалами, правильно ставити запитання, аргументовано вести діалог, уникати фейків, давати відповідь на складні контрверсійні питання не тільки на уроках, а й у житті.

У підсумку зауважимо, що критичне мислення відноситься так званого «вищого рівня» й лише на цьому не потрібно зупинятися. Все має бути збалансовано й гармонійно. До його розвитку обов'язково варто додавати дійове мислення, образне, креативне тощо, що в комплексі і розвиватимуть гнучкі навички людини XXI століття.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури та результати власного дослідження дають підстави нам зробити наступні висновки. Критичне мислення, як гнучка навичка, та освітній процес, побудований на його засадах, за останні 10 років стали основою освітніх реформ у провідних країнах світу. Всесвітній економічний форум у Давосі регулярно складає перелік актуальних навичок, необхідних для успішної кар'єри. І за останні роки критичне мислення є постійно в «переліку найнеобхідніших».

Ця навичка допомагає людині розібратися в величезному масиві інформації, аналізуючи, підбираючи аргументовані докази, таким чином, приймати раціональні рішення. Важливо відмітити, що критичне мислення «переплетено в канві» з іншими наскрізними вміннями, серед яких читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість та ініціативність, вміння

конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики та приймати рішення, розв'язувати проблеми та ін. І все це в комплексі є надзвичайно важливим аспектом, як у здобутті освіти людиною, так і формує її базису навчання впродовж життя.

Також ми приходимо до висновку, що вміння критично мислити забезпечує науково-технічний і суспільний прогрес, є запорукою демократії, де освіта відіграє одну з першорядних ролей, чим і пояснюється його актуальність – це є необхідна навичка для сталого розвитку.

Для конкретної ж людини, як для особистості, критичне мислення сприяє відчуттю захищеності, адже кожен з нас, розвиваючи цю навичку, навчається аналізувати, порівнювати, розпізнавати фейки, розвінчувати міфи, приймати раціональні рішення, що забезпечує самостійні та відповідальні дії, а також характеризується самовдосконаленням.

Є різні способи й можливості розвивати критичне мислення. Проте оволодіння деякими техніками та методиками сприятиме чіткішому розумінню проблеми, сприятиме розпізнаванню маніпуляцій і дезінформації, не дозволить відволікатися на «сторонні» теми, допоможе в вирішенні складних проблем, що в цілому сприятиме покращенню комунікації, підвищенню рівня креативності та самостійності, що є важливими складовими освіти для сталого розвитку.

АНОТАЦІЯ

Важко уявити сферу життя, яка б не потребувала від людини здатності раціонально мислити. В українській освіті проблема розвитку критичного мислення стоїть досить гостро й вимагає вживання негайних заходів, спрямованих на її розв'язання. У суспільстві ця тема також знайшла відгук і за останні роки є найбільше обговорюваною. Ми вважаємо критичне мислення ключовою гнучкою навичкою сучасної людини, яку потрібно розвивати протягом всього життя.

Аналіз дефініції «критичне мислення», дає підстави визначити основні характеристики цієї навички, такі як вміння оцінювати інформацію, розпізнавати маніпуляції, робити обґрунтовані висновки. Підбираючи методики та техніки щодо розвитку критичного мислення, ми зупиняємося на таких, як аналіз через синтез («Читання з зупинками»), «Модель «RThS», «Модель «6 W», сторітелінг), перевірки фактів та логічного мислення (техніка «Метаплан») та ін. Окрема увага приділяється його значенню у сталому розвитку. Акцентована увага на ролі освіти у розвитку критичного мислення та надані практичних рекомендацій для вдосконалення цієї гнучкої навички.

Література

1. Що таке цілі сталого розвитку? URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>
2. Звіт про майбутнє робочих місць. 2020. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2020/in-full/chapter-2-forecasts-for-labour-market-evolution-in-2020-2025/#2-3-emerging-and-declining-skills>
3. Зінченко А. Г., Саприкіна М. А. Навчки для України 2030: погляд бізнесу. Київ : Вид. Юстон, 2016. 36 с.
4. Дьюї Дж. Досвід і освіта [пер. з анг. Марії Василечко]. Львів: Кальварія, 2003. 84 с.
5. Lipman M. Critical thinking: What can it be? Institute of Critical Thinking. Resource Publication, 1988. Series 1. № 1. 12 p.
6. Кулик О. Необхідні умови критичного мислення. *Грані : науково-теоретичний альманах*. 2024. № 27(2). С. 6–11. <https://doi.org/10.15421/172423>
7. Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. *Філософія освіти*. 2022. № 28 (2). С. 129–147. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-7>
8. Терно С. О. Критичне мислення: динаміка та сфера застосування. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 310–315.
9. Критичне мислення: освіта, творчість, цінності / За заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 300.
10. Społeczność międzynarodowa w obliczu przemian: ujęcie wieloaspektowe, Tom 1, A. Kordonska, R. Kordonski, (red.), Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Lwów–Olsztyn 2019. 326 s.
11. 6 причин, чому читання вголос дивовижно впливає на дітей: дослідження. URL: <https://osvitoria.media/news/7-prychyn-chomu-chytannya-v-golos-dyvovyzhno-vplyvaye-na-ditej-doslidzhennya/>
12. Сміт Д. Думати, як Альберт Ейнштейн / пер. з англ. Г. Литвиненко. Київ, 2018. 208 с.

Information about the author:

Stepanova Nataliia Mykhailivna,

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Deputy director for scientific work of the Educational and Scientific
Institute of Pedagogical Education, Social Work and Art
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
24, Ostafia Dashkevycha str., Cherkasy, 18001, Ukraine